Rättsfallssamlingen

DOMSTOLENS DOM (fjärde avdelningen)

den 3 december 2015*

”Begäran om förhandsavgörande — Självständiga handelsagenter — Direktiv 86/653/EEG — Artikel 17.2 — Huvudmannens uppsägning av agenturavtalet — Ersättning åt handelsagenten — Förbud mot att kombinera kundersättning och skadestånd — Handelsagentens rätt till skadestånd som komplement till kundersättningen — Villkor”

I mål C-338/14,

angående en begäran om förhandsavgörande enligt artikel 267 FEUF, framställd av Cour d’appel de Bruxelles (Bryssels appellationsdomstol, Belgien) genom beslut av den 27 juni 2014, som inkom till domstolen den 14 juli 2014, i målet

Quenon K. SPRL

mot

Beobank SA, tidigare Citibank Belgium SA,

Metlife Insurance SA, tidigare Citilife SA,

meddelar

DOMSTOLEN (fjärde avdelningen)

sammansatt av ordföranden på tredje avdelningen L. Bay Larsen, tillika tillförordnad ordförande på fjärde avdelningen, samt domarna J. Malenovský, M. Safjan, A. Prechal, och K. Jürimäe (referent),

generaladvokat: N. Wahl,

justitiesekreterare: A. Calot Escobar,

efter det skriftliga förfarandet,

med beaktande av de yttranden som avgetts av:

— Quenon K. SPRL, genom P. Demolin och M. Rigo, avocats,

— Beobank SA, genom A. de Schoutheete och A. Viggria, avocats,

— Belgiens regering, genom M. Jacobs och L. Van den Broeck, i egenskap av ombud,

— Tysklands regering, genom T. Henze och J. Kemper, båda i egenskap av ombud,

* Rättegångsspråk: franska.

— Europeiska kommissionen, genom J. Hottiaux och E. Montaguti, båda i egenskap av ombud,

och efter att den 16 juli 2015 ha hört generaladvokatens förslag till avgörande,

följande

Dom

1 Begäran om förhandsavgörande avser tolkningen av artikel 17.2 i rådets direktiv 86/653/EEG av den 18 december 1986 om samordning av medlemsstaternas lagar rörande självständiga handelsagenter (EGT L 382, s. 17; svensk specialutgåva, område 6, volym 2, s. 150) (nedan kallat direktivet).

2 Begäran har framställts i ett mål mellan Quenon K. SPRL (nedan kallat Quenon), å ena sidan, och Beobank SA, tidigare Citibank Belgium SA (nedan kallat Citibank) och Metlife Insurance SA, tidigare Citilife SA (nedan kallat Citilife), å andra sidan. Målet rör betalningen av ersättning och skadestånd som Quenon yrkat till följd av att Citibank och Citilife sagt upp Quenons agenturavtal.

Tillämpliga bestämmelser

Unionsrätt

3 I andra och tredje skälen i direktivet anges följande:

”Skillnaderna inom gemenskapen mellan de nationella lagarna om handelsrepresentation påverkar i hög grad konkurrensvillkoren för och utövandet av denna näringsverksamhet samt försämrar både det befintliga skyddet för handelsagenter gentemot deras huvudmän och skyddet för affärsuppgörelser. Dessutom är dessa skillnader av sådant slag att de försvårar möjligheterna att ingå och genomföra avtal om handelsrepresentation mellan huvudman och handelsagent i olika medlemsstater.

Varuhandeln mellan medlemsstaterna bör ske på villkor liknande dem som gäller inom ett enskilt medlemsland, vilket nödvändiggör ett inbördes närmande mellan medlemsstaternas rättssystem i den utsträckning som krävs för en väl fungerande gemensam marknad. I detta hänseende undanröjs inte de ovannämnda skillnaderna genom föreskrifterna om lagvalsklausuler, även om de skulle göras likformiga, och därför är den föreslagna harmoniseringen nödvändig, trots att dessa föreskrifter finns.”

4 I artikel 1 i direktivet föreskrivs följande:

”1. De harmoniseringsåtgärder som fastställs i detta direktiv skall tillämpas på medlemsstaternas lagar och andra författningar om förhållandet mellan handelsagenter och deras huvudmän.

2. Med handelsagent avses i detta direktiv en självständig agent med varaktig behörighet att förhandla om försäljning eller köp av varor för en annan persons räkning, här nedan kallad huvudman, eller att förhandla om och slutföra sådana affärsuppgörelser i huvudmannens namn och för dennes räkning.

...”

5 I artikel 17.1–17.3 i direktivet föreskrivs följande:

”1. Medlemsstaterna skall vidta de åtgärder som behövs för att se till att handelsagenten efter det att agenturavtalet upphört att gälla får ersättning i överensstämmelse med punkt 2 eller får skadestånd i överensstämmelse med punkt 3.

2.

a) Handelsagenten skall ha rätt till gottgörelse, om och i den mån som

— han har skaffat huvudmannen nya kunder eller i betydande omfattning har ökat affärsvolymen med befintliga kunder och affärerna med dessa kunder fortsätter att ge huvudmannen ansenliga fördelar, och

— betalningen av denna gottgörelse är rimlig med hänsyn till samtliga omständigheter och då särskilt handelsagentens förlust av provision på affärer med dessa kunder. ...

b) Gottgörelsens storlek får inte överstiga ett belopp motsvarande en årlig ersättning beräknad med utgångspunkt från handelsagentens genomsnittliga årsersättning under de senaste fem åren. Om avtalet ingåtts inom de senaste fem åren, beräknas gottgörelsen med utgångspunkt från genomsnittsersättningen under perioden i fråga.

c) Beviljandet av sådan gottgörelse skall inte hindra handelsagenten från att kräva skadestånd.

3. Handelsagenten skall ha rätt till ersättning för den skada han tillfogas som en följd av att hans affärsförbindelser med huvudmannen upphört.

Sådan skada skall anses ha uppstått i synnerhet när affärsförbindelserna upphör

— under omständigheter som berövar handelsagenten den provision som han skulle ha uppburit enligt agenturavtalet samtidigt som huvudmannen dragit stora fördelar av handelsagentens insatser, och/eller,

— under omständigheter som inte tillåtit handelsagenten att avskriva de kostnader och utgifter som han åsamkats vid fullgörandet av agenturavtalet på huvudmannens inrådan.”

Belgisk rätt

6 Lagen av den 13 april 1995 om handelsagenturavtal (loi du 13 avril 1995 relative au contrat d’agence commerciale (*Moniteur belge* av den 2 juni 1995, s. 15621) (nedan kallad 1995 års lag)) syftar till att införliva direktivet med belgisk rätt. I artikel 20 i lagen föreskrivs följande:

”Efter avtalets upphörande har handelsagenten rätt till avgångsvederlag när han har tillfört huvudmannen nya kunder eller avsevärt har utvecklat affärsrelationerna med befintliga kunder, under förutsättning att denna verksamhet har medfört ansenliga fördelar för huvudmannen.”

Om kontraktet innehåller en klausul om konkurrensförbud ska huvudmannen anses få ansenliga fördelar, såvida inte motsatsen bevisas.

Gottgörelsen bestäms med beaktande av såväl hur affärsrelationerna har utvecklats som antalet tillförda nya kunder.

Gottgörelsen får inte överstiga ett års ersättning, beräknad efter genomsnittet under de senaste fem åren, eller om avtalets längd är mindre än fem år, genomsnittet under de föregående åren. ...”

7 I artikel 21 i 1995 års lag föreskrivs följande:

”Under förutsättning att handelsagenten har rätt till avgångsvederlag enligt artikel 20 och avgångsvederlaget inte helt täcker den verkliga skadan kan agenten, på villkor att denne kan styrka omfattningen av den påstådda skadan, utöver avgångsvederlaget erhålla ett skadestånd som uppgår till mellanskillnaden mellan värdet på den faktiska skadan och avgångsvederlagsbeloppet.”

Målet vid den nationella domstolen och tolkningsfrågorna

8 Quenon, som bildades för att fortsätta den verksamhet som Karl Quenon hade bedrivit, blev den 1 december 1997 handelsagent för Citibank och försäkringsagent för Citilife enligt två olika agenturavtal. Bank- och försäkringsverksamheten sammanfördes i en och samma agentur. Quenons ersättning bestod uteslutande av provision som betalades av Citibank avseende försäljningen av bankprodukterna respektive av Citilife avseende försäljningen av försäkringsprodukterna.

9 Den 9 januari 2004 sade Citibank upp agenturavtalet med Quenon utan att ange några skäl. Citibank betalade en ersättning till Quenon för uppsägningstiden på 95 268,30 euro och ett avgångsvederlag på 203 326,80 euro. Citibank förbjöd Quenon att företräda banken och att använda dess namn och varumärke. Från och med detta datum hade Quenon inte längre tillgång till den programvara som bolaget använde för att hantera Citilifes portfölj med försäkringsprodukter. Enligt Quenon innebar detta i praktiken att det blev omöjligt för bolaget att fortsätta bedriva verksamheten enligt försäkringsagenturavtalet.

10 Den 20 december 2004 väckte Quenon talan mot Citibank och Citilife vid Tribunal de commerce de Bruxelles (Bryssels handelsdomstol). Quenon yrkade att den domstolen skulle förplikta Citibank och Citilife att individuellt eller solidariskt betala Quenon, i huvudsak, ersättning för uppsägningstiden och avgångsvederlag för att försäkringsagenturavtalet hade brutits, kompletterande skadestånd samt provision avseende de affärsuppgörelser som ingåtts efter avtalets upphörande.

11 Quenons talan ogillades genom dom av den 8 juli 2009. Quenon överklagade det avgörandet till den hänskjutande domstolen och justerade samtidigt de belopp som hade yrkats i första instans.

12 Det framgår av beslutet om hänskjutande att Quenon, till stöd för sitt överklagande, har gjort gällande att det avgångsvederlag som Citibank betalade till bolaget för uppsägningen av agenturavtalet avseende bankverksamheten var otillräckligt. Quenon anser att artikel 21 i 1995 års lag ger bolaget rätt till ersättning för uppsägningstiden och till avgångsvederlag med anledning av de facto-uppsägningen av försäkringsagenturavtalet, samt till ersättning för hela den skada som bolaget tillfogats.

13 I det nationella målet har Citibank och Citilife anfört att Quenons tolkning av ovan nämnda nationella bestämmelse strider mot direktivet enligt vilket det inte är möjligt för medlemsstaterna att kombinera de båda ersättningssystemen, det vill säga systemet med ersättning och systemet med skadestånd.

14 Mot denna bakgrund beslutade Cour d’appel de Bruxelles (Bryssels appellationsdomstol) att vilandeförklara målet och ställa följande tolkningsfrågor till domstolen:

”1) Ska artikel 17 i direktivet tolkas så, att den nationella lagstiftaren får föreskriva att en handelsagent när ett avtal har upphört har rätt till en kundersättning vars belopp inte får överstiga ett belopp motsvarande ett års ersättning och, om denna ersättning inte täcker hela den faktiska skadan, skadestånd motsvarande skillnaden mellan den faktiska skadans värde och den ersättningen?

2) Ska artikel 17.2 c i direktivet tolkas så, att ett villkor för utdömande av ett skadestånd utöver kundersättningen är att huvudmannen har begått ett avtalsbrott eller varit oaktsam och att detta har ett orsakssamband med den åberopade skadan samt att det rör sig om en annan skada som är skild från den som gottgörs med den schablonmässiga kundersättningen?

3) Ska vållandet, för det fall att den senare frågan besvaras jakande, bestå i något annat än en ensidig uppsägning av avtalet, exempelvis bristfällig delgivning om en uppsägning, otillräcklig ersättning för uppsägningstiden eller otillräcklig kundersättning, förekomsten av graverande skäl som kan hänföras till huvudmannen, missbruk av uppsägningsrätten eller andra åsidosättanden av, bland annat, marknadspraxis?”

Domstolens behörighet

15 Den tyska regeringen och Europeiska kommissionen har påpekat att det fall som är aktuellt i det nationella målet, vilket avser en handelsagent vars verksamhet består av tillhandahållandet av bank- och försäkringstjänster, inte omfattas av direktivets tillämpningsområde. Kommissionen anser emellertid att domstolen måste besvara den hänskjutande domstolens frågor för att garantera en enhetlig tolkning av direktivet.

16 Domstolen konstaterar i detta avseende att direktivet, i enlighet med vad som framgår av definitionen av handelsagent i artikel 1.2 i direktivet, har utformats för att vara tillämpligt på självständiga handelsagenter med behörighet att förhandla om försäljning eller köp av varor. En handelsagent med behörighet att förhandla om försäljning av bank- och försäkringstjänster omfattas således inte av direktivets tillämpningsområde.

17 Det framgår dock av fast rättspraxis att när en reglering i nationell lagstiftning av rent inhemska situationer är anpassad till den reglering som har valts i unionsrätten, för att bland annat förhindra diskriminering av nationella medborgare, snedvridning av konkurrensen eller för att säkerställa ett och samma förfarande i jämförbara situationer, föreligger det ett klart intresse av att de bestämmelser eller begrepp som har hämtats från unionsrätten tolkas på ett enhetligt sätt, oberoende av de omständigheter under vilka de ska tillämpas, detta för att i framtiden undvika skilda tolkningar (se, bland annat, dom Poseidon Chartering, C-3/04, EU:C:2006:176, punkterna 15 och 16, dom Volvo Car Germany, C-203/09, EU:C:2010:647, punkterna 24 och 25, och dom Unamar, C-184/12, EU:C:2013:663, punkterna 30 och 31).

18 Domstolen har redan beträffande 1995 års lag, vilken avser att införliva direktivet med den belgiska rättsordningen, förklarat sig vara behörig i det mål som avgjordes genom domen Unamar (C-184/12, EU:C:2013:663), vilket avsåg ett agenturavtal rörande tjänster. Domstolen fann i punkt 30 i den domen att även om direktivet inte direkt kan anses reglera den situation som var aktuell i det nationella målet, är det inte desto mindre så att när bestämmelserna i direktivet införlivades med nationell rätt beslutade den belgiska lagstiftaren att behandla agenturavtal rörande varor respektive tjänster på samma sätt.

19 Dessa skäl äger giltighet även i förevarande fall varför det finns anledning att besvara de ställda frågorna.

Prövning av tolkningsfrågorna

Den första frågan

20 Den hänskjutande domstolen har ställt den första frågan för att få klarhet i huruvida artikel 17.2 i direktivet ska tolkas så, att den utgör hinder för en nationell lagstiftning i vilken det föreskrivs att en handelsagent, vid agenturavtalets upphörande, har rätt till både en kundersättning vars belopp inte får överstiga ett belopp motsvarande ett års ersättning och ett kompletterande skadestånd om kundersättningen inte täcker hela den verkliga skadan.

21 I detta hänseende ska det inledningsvis påpekas att tolkningen av artikel 17 i direktivet ska ske mot bakgrund av det mål som eftersträvas med direktivet och det system som det inrättar (dom Honyvem Informazioni Commerciali, C-465/04, EU:C:2006:199, punkt 17, och dom Semen, C-348/07, EU:C:2009:195, punkt 13).

22 Målet med direktivet är att harmonisera medlemsstaternas rättsregler vad gäller rättsförhållandet mellan parterna i avtal om handelsagentur (dom Honyvem Informazioni Commerciali, C-465/04, EU:C:2006:199, punkt 18, och dom Unamar, C-184/12, EU:C:2013:663, punkt 36).

23 Såsom framgår av andra och tredje skälen i direktivet syftar det till att skydda handelsagenter gentemot deras huvudmän, att främja skyddet för affärsuppgörelser och att underlätta varuhandel mellan medlemsstaterna genom ett inbördes närmande mellan medlemsstaternas rättssystem vad gäller handelsrepresentation. I detta syfte finns det i artiklarna 13–20 i direktivet regler om ingående och uppsägning av agenturavtal (dom Honyvem Informazioni Commerciali, C-465/04, EU:C:2006:199, punkt 19, och dom Semen, C-348/07, EU:C:2009:195, punkt 14).

24 I fråga om uppsägning av agenturavtal åläggs medlemsstaterna enligt artikel 17 i direktivet att införa ett system för gottgörelse av handelsagenten och de ges möjlighet att välja mellan två former av gottgörelse, antingen en ersättning som fastställs i enlighet med kriterierna i punkt 2 i samma artikel, det vill säga systemet med kundersättning, eller ersättning för skada enligt de kriterier som är angivna i punkt 3 i artikeln, det vill säga systemet med skadestånd (se, för ett liknande resonemang, dom Honyvem Informazioni Commerciali, C-465/04, EU:C:2006:199, punkt 20, dom Semen, C-348/07, EU:C:2009:195, punkt 15, och dom Unamar, C-184/12, EU:C:2013:663, punkt 40).

25 Konungariket Belgien har valt den lösning som är föreskriven i artikel 17.2.

26 Det framgår av fast rättspraxis att trots att det system som införs genom artikel 17 i direktivet är tvingande – särskilt med avseende på skyddet av handelsagenten efter avtalets upphörande – ger det inga utförliga upplysningar om metoden för att beräkna ersättningen vid avtalets upphörande. Domstolen har således funnit att medlemsstaterna inom denna ram får utöva sitt fria skön när det gäller valet av metoder för att beräkna ersättningen eller skadeståndet (se, för ett liknande resonemang, dom Ingmar, C-381/98, EU:C:2000:605, punkt 21, dom Honyvem Informazioni Commerciali, C-465/04, EU:C:2006:199, punkterna 34 och 35, och dom Semen, C-348/07, EU:C:2009:195, punkterna 17 och 18).

27 Det är mot bakgrund av denna rättspraxis som det ska kontrolleras huruvida beviljandet av kompletterande skadestånd, såsom är föreskrivet i den nationella lagstiftning som är aktuell i det nationella målet, håller sig inom gränserna för det utrymme för skönsmässig bedömning som medlemsstaterna ges enligt direktivet, i ett fall där kundersättningen inte fullständigt täcker hela den verkliga skadan.

28 Domstolen erinrar om att systemet med kundersättning i artikel 17.2 i direktivet består av tre moment. Det första momentet avser i enlighet med artikel 17.2 a första strecksatsen att inledningsvis fastställa värdet av de fördelar som huvudmannen fått till följd av affärer med de kunder som handelsagenten har skaffat. Det andra momentet syftar till att i enlighet med andra strecksatsen i bestämmelsen kontrollera huruvida det belopp som fastställts på grundval av de kriterier som beskrivits ovan är skäligt med hänsyn till samtliga omständigheter i det enskilda fallet, och då särskilt handelsagentens förlust av provision. Enligt det tredje momentet får ersättningen inte överstiga det högsta belopp som är föreskrivet i artikel 17.2 b i direktivet, vilket endast är aktuellt om det belopp som är resultatet av de båda föregående beräkningsmomenten överstiger nämnda högsta belopp (dom Semen, C-348/07, EU:C:2009:195, punkt 19).

29 Det är emellertid först efter angivandet av förutsättningarna för att en handelsagent ska ha rätt till ersättning och ett takbelopp för denna ersättning som det i artikel 17.2 c i direktivet föreskrivs att ”beviljandet av sådan gottgörelse inte skall hindra handelsagenten från att kräva skadestånd”.

30 Det framgår av lydelsen samt en systematisk tolkning av denna bestämmelse att handelsagenter får beviljas skadestånd som ett komplement till ersättningen och att detta skadestånd inte är underkastat villkoren i artikel 17.2 a i direktivet eller det högsta belopp som är föreskrivet i artikel 17.2 b i direktivet.

31 Såsom generaladvokaten har påpekat i punkt 32 i sitt förslag till avgörande omfattar harmoniseringen av villkoren för ersättning enligt artikel 17.2 i direktivet endast kundersättningen genom att föreskriva förutsättningarna för att sådan ersättning ska kunna beviljas. Harmoniseringsåtgärderna avser således inte att enhetliggöra samtliga möjligheter till skadeersättning som handelsagenter kan göra anspråk på i kraft av nationell rätt, när det i denna rätt föreskrivs att huvudmannen är skadeståndsskyldig på grund av avtalsbrott eller vållande.

32 Eftersom det i direktivet inte lämnas några precisa upplysningar beträffande förutsättningarna för att en handelsagent ska kunna göra anspråk på skadestånd, ankommer det således på medlemsstaterna att inom sitt utrymme för skönsmässig bedömning bestämma dessa förutsättningar och de närmare processuella reglerna.

33 Denna slutsats bekräftas av domstolens praxis enligt vilken medlemsstaterna får införa ett mer omfattande skydd för handelsagenter genom att utvidga direktivets tillämpningsområde eller genom att i större utsträckning använda det utrymme för skönsmässig bedömning som direktivet ger dem (se, för ett liknande resonemang, dom Unamar, C-184/12, EU:C:2013:663, punkt 50).

34 Medlemsstaternas utrymme för skönsmässig bedömning vid införlivandet av artikel 17.2 c i direktivet är emellertid, såsom kommissionen har gjort gällande och såsom generaladvokaten har påpekat i punkt 43 i sitt förslag till avgörande, begränsat av skyldigheten att välja något av de system för gottgörelse som föreskrivs i punkt 2 respektive punkt 3 i den artikeln, utan att kunna kombinera de båda systemen. Beviljandet av skadestånd får därför inte medföra att dubbel ersättning beviljas genom att kundersättningen kombineras med skadestånd för den skada som är följden bland annat av förlusten av provisioner på grund av att avtalet sagts upp.

35 Mot bakgrund av det anförda ska den första frågan besvaras enligt följande. Artikel 17.2 i direktivet ska tolkas så, att den inte utgör hinder för en nationell lagstiftning i vilken det föreskrivs att en handelsagent, vid agenturavtalets upphörande, har rätt till både en kundersättning vars belopp inte får överstiga ett belopp motsvarande ett års ersättning och ett kompletterande skadestånd om kundersättningen inte täcker hela den verkliga skadan, såvitt en sådan lagstiftning inte medför att handelsagenten får dubbel ersättning för förlorade provisioner på grund av uppsägningen av agenturavtalet.

Den andra och den tredje frågan

36 Den hänskjutande domstolen vill med den andra och den tredje frågan, som ska prövas i ett sammanhang, få klarhet i huruvida artikel 17.2 c i direktivet ska tolkas så, att det för att skadestånd ska beviljas krävs dels att det är styrkt att det föreligger ett vållande som kan tillskrivas huvudmannen, vilket står i orsakssamband med den påstådda skadan, dels att det är styrkt att det föreligger en skada som är skild från den skada som gottgörs genom kundersättningen. Om det skulle förhålla sig på detta sätt vill den hänskjutande domstolen få klarhet i vilken beskaffenhet och betydelse som huvudmannens vållande ska ha och särskilt huruvida vållandet måste vara skilt från den ensidiga uppsägningen av avtalet.

37 Med avseende på kravet på vållande som kan tillskrivas huvudmannen och på ett orsakssamband mellan vållandet och den påstådda skadan för att handelsagenten ska kunna göra anspråk på skadestånd erinrar domstolen om att, såsom framgår av punkt 32 i förevarande dom, förutsättningarna för att handelsagenten ska ha rätt till skadestånd inte preciseras i direktivet, och särskilt inte i artikel 17.2 c. Det ankommer därför på medlemsstaterna att i sin nationella rätt bestämma huruvida beviljandet av skadestånd är beroende av att det föreligger vållande, i form av avtalsbrott eller oaktsamhet, som kan tillskrivas huvudmannen och vilket står i orsakssamband med den påstådda skadan.

38 Av detta följer att det enligt artikel 17.2 c i direktivet, för att skadestånd ska beviljas, inte krävs att det är styrkt att det föreligger ett vållande som kan tillskrivas huvudmannen, vilket står i orsakssamband med den påstådda skadan. Följaktligen krävs det enligt den bestämmelsen inte heller att vållandet ska vara av viss beskaffenhet eller betydelse för att skadestånd ska beviljas.

39 Med avseende på frågan huruvida skadeståndet måste avse en skada som är skild från den skada som gottgörs genom kundersättningen, framgår det av såväl lydelsen i artikel 17.2 i direktivet som av direktivets systematik att svaret på denna fråga måste vara jakande.

40 Det framgår nämligen av det faktum att olika uttryck använts för att benämna de båda komponenterna i systemet med kundersättning i artikel 17.2 i direktivet – nämligen ”gottgörelse” och ”skadestånd” –, av att skadeståndet är komplementärt och fakultativt samt av den skilda harmoniseringsgrad som direktivet förutser för dessa båda komponenter, att ersättningen till handelsagenten i form av skadestånd endast kan avse en skada som är skild från den skada som gottgörs genom kundersättningen. Om det förhöll sig annorlunda skulle det ersättningstak som anges i artikel 17.2 b i direktivet kunna kringgås.

41 Domstolen konstaterar följaktligen att ett krav på skadestånd med stöd av artikel 17.2 c i direktivet måste avse en skada som är skild från den skada som täcks av kundersättningen.

42 Av det anförda följer att den andra och den tredje frågan ska besvaras enligt följande. Artikel 17.2 c i direktivet ska tolkas så, att det för att skadestånd ska beviljas inte krävs att det är styrkt att det föreligger ett vållande som kan tillskrivas huvudmannen, vilket står i orsakssamband med den påstådda skadan, men att det krävs att den påstådda skadan ska vara skild från den skada som gottgörs genom kundersättningen.

Rättegångskostnader

43 Eftersom förfarandet i förhållande till parterna i det nationella målet utgör ett led i beredningen av samma mål, ankommer det på den hänskjutande domstolen att besluta om rättegångskostnaderna. De kostnader för att avge yttrande till domstolen som andra än nämnda parter har haft är inte ersättningsgilla.

Mot denna bakgrund beslutar domstolen (fjärde avdelningen) följande:

1) **Artikel 17.2 i rådets direktiv 86/653/EEG av den 18 december 1986 om samordning av medlemsstaternas lagar rörande självständiga handelsagenter ska tolkas så, att den inte utgör hinder för en nationell lagstiftning i vilken det föreskrivs att en handelsagent, vid agenturavtalets upphörande, har rätt till både en kundersättning vars belopp inte får överstiga ett belopp motsvarande ett års ersättning och ett kompletterande skadestånd om kundersättningen inte täcker hela den verkliga skadan, såvitt en sådan lagstiftning inte medför att handelsagenten får dubbel ersättning för förlorade provisioner på grund av uppsägningen av agenturavtalet.**

2) **Artikel 17.2 c i direktiv 86/653 ska tolkas så, att det för att skadestånd ska beviljas inte krävs att det är styrkt att det föreligger ett vållande som kan tillskrivas huvudmannen, vilket står i orsakssamband med den påstådda skadan, men att det krävs att den påstådda skadan ska vara skild från den skada som gottgörs genom kundersättningen.**

Underskrifter